

Danske Palæstinafarere i det 16. og 17. Aarhundrede.

Af Henny Glarbo.

Vejen til Orienten var ikke ukendt for de Danske¹. Hele Middelalderen igennem var der danske Pilgrimme, der havde foretaget den lange og farlige Rejse gennem Europa, over Middelhavet til det Hellige Land for at knæle ved Kristi Grav, bade sig i Jordanfloden og kæmpe mod de Vantro. Derved vandt de Kirkens Af-lad for deres Synder og tilfredsstillede samtidig deres Længsel efter at se de navnkundige Egne og opleve Østens Æventyr. Reformationstidens Mænd, der nærrede en pansk Skræk for alt, hvad der smagte af Papisme, ogsaa Pilgrimsrejser, drog ikke til Palæstina, men i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede, da Udenlandsrejsen blev et fast Led i den unge Adelsmands Uddannelse, blev mange af dem grebne af Længsel efter at komme ud over Europas Grænser til Orientens mærkelige Lande, og nogle af dem drog virkelig ud paa disse kostbare og farlige, men be-givenhedsrige Rejser.

Forholdene ved Middelhavets Kyster var paa denne Tid meget urolige². Det 16. Aarhundrede var det osmaniske Riges Stormagtstid. Under den fremragende Sultan

¹) I Kirkehistoriske Saml. 5. Rk. I p. 481 ff. og 698 ff. har Holger Rørdam skrevet om Danskes Rejser til det Hellige Land i den katolske Tid og meddelt to Beskrivelser af de danske Adelsmænd Holger Gregersen Ulfstands og Johan Oxes Pilgrimsrejse i 1518.

²) N. Jorga: Geschichte des osmannischen Reiches III.

Soliman den Store og hans uduelige Efterfølgere, der lededes af deres ypperlige Statsmænd og Hærførere, uddvidedes Riget over de nordlige Balkanlande, Størstedelen af Ungarn, Arabien, Ægypten, Nordafrika, store Strækninger af Forasien, og i 1517 erobrede Jerusalem. Øerne i det østlige Middelhav, der var Europas Forposter mod Islam, faldt efterhaanden i Tyrkernes Hænder. I 1522 maatte Johanitterne opgive Rhodos og trække sig tilbage til Malta; 1566 maatte Genueserne afstaa Chios, der havde været et Knudepunkt for deres Handel; og 1571 faldt Cypren efter en haardnakket Kamp, hvorved den sidste europæiske Konkurrent, Spion og Piratbeskytter, Venedigs mest indbringende Besiddelse, blev tyrkisk Ejendom.

Denne Erobring gav Stødet til en Fornyelse af Korstogsligaen mellem Paven, Venedig, Spanien, Frankrig og Polen, og Don Juan gjorde sit Navn udødeligt ved at besejre den tyrkiske Flaade ved Lepanto 1571. Men Sejrglæden varede kun kort, og næste Aar løb de nye osmaniske Skibe af Stablen, uden at det kostede Sultanen andet end en Ordre til sine Paschaer.

Mens de europæiske Stormagter opgav Kampen mod den frygtede Fjende, var der en lille Skare Krigere, der ikke gav op, fordi denne Kamp var deres Eksistensberettigelse, baaret frem af et aarhundredgammelt Had til de Vantro. Det var de tidligere Johanitter-, nu Malteserriddere, der fra deres Ø, som Stormesteren Jean de la Valette havde gjort til een stor Fæstning, førte en uafbrudt Guerilla mod alle tyrkiske Skibe og Kyster i det østlige Middelhav, idet de benyttede en Krigsførelse, der unægtelig havde en ikke ringe Lighed med Sørøvertog.

Da Osmannerne 1565 samlede deres Kræfter til et Angreb paa Malta, strømmede Riddere fra hele Europa til for at deltage i Forsvaret. To af Taarnene faldt, men de la Valette holdt Hovedtaarnet, og Tyrkerne maatte trække sig tilbage med store Tab. Riddernes Ry og den Romantik, der omgav dem, fløj Europa over, og de unge,

danske Adelsmænd, der rejste i Italien, brændte af Begærlighed efter at komme til Malta. Mange af dem aflagde' Besøg paa Øen, og Jacob Ulfeldt kæmpede en Tid i Riddernes Rækker¹.

Andre Danske fik Lejlighed til at kæmpe mod Tyrkerne i de østrigske og polske Hære (f. Eks. de tre Brødre Otto, Melchior og Johannes Rantzau)², eller paa den florentinske Flaade (Just Høg)³, og de fik derved Lejlighed til at se det tyrkiske Hærvæsen med de mærkelige Vaaben og Krigselefanter. Men Faremomentet var stort; hvis man blev taget til Fange, betød det et helt Liv som Slave paa de tyrkiske Galejer, hvis man da ikke blev løskøbt ved Hjælp af den Tyrkerskat, der ogsaa i Danmark opkrævedes for at befri Fangerne.

En Del unge Danske søgte som fredelige Rejsende at faa Orienten at se, skønt ogsaa disse Rejser rummede Farer. Hvis man som Gert Rantzau⁴ og Otto Skram⁵ kunde komme med det østrigske Gesandtskab, der skulde bringe Sultanen den aarlige Tribut, kunde man i nogenlunde Sikkerhed rejse over Land til Konstantinopel. Men de fleste tog med Skib fra Venedig, og allerede her lød afskrækkende Rygter om alle de Farer, der ventede den, der vilde rejse til Orienten. Shakespeare, der vidste forbavsende god Besked med Forholdene paa Middelhavet, lader i »Købmanden i Venedig« Shylock tale om de Farer, der truer Antonios Skibe, »ships are but boards, sailors but men; there be land-rats and water-rats, water-thieves and land-thieves, I mean pirates; and then there is the peril of waters, winds and rocks«.

De unge Nordboer, der i de hjemlige Farvande sjældent

¹) Hans Michelssøn: Ligprædiken over Jacob Ulfeldt (1626) og Thott, 4°, 1921.

²) Dsk. Adels Aarbog, 1934.

³) Caspar E. Brochmand: Ligprædiken over Just Høg (1647).

⁴) Anth. Burchardus: Ligprædiken over Gert Rantzau (1629).

⁵) Ny kgl. S., 4°, 2121.

tabte Land af Syne, forfærdedes over det store, aabne Hav, især ved Tanken om, hvor dybt det var. En af dem¹ skildrer Sejlturen ud fra Venedig, hvor de snart kom ud paa Havet »und nichts dan gleichfarbig Wasser und Himmel gesehen«, saa fulgte 9 Dages Søsøge paa den store og dybe Golf: »die Gefahr über gedachtem Golf ist so grosz, das auch in gutem und gar stillem Wetter nicht wohl zu kommen«; saa kom de atter til Smaaøerne, men her skjulte Sørøverne sig, »die Schacky genannt«, og ny Farer truede. Datidens Handelsskibe, der tillige var udrustede til Kamp, var næppe behagelige Opholdssteder under Middelhavets Storme, og Rejsebøgerne viser, at man ikke undgik Uvejr, Skibbrud, i Dagevis at blive kastet ud af sin Kurs, eller at maatte søge Havn. Endnu farligere var de stridende Magter. Var man paa et »kristent« Skib, blev man forfulgt af Osmannerne, og paa de tyrkiske Skibe, som de Danske benyttede mellem Konstantinopel og Ægypten, skælvede man med god Grund for Malteserne. Naar der fra et af Vagttaarnene paa Øerne blev givet Signal, at de var i Farvandet, løb Tyrkerne i Havn, til Faren var forbi.

Naar man endelig var kommet i Land i Orienten, truede andre Ulykker, Sygdomme og Røvere. Den unge Læge Poul Resen omkom f. Eks. af Pest paa Vejen til Sinai², og Christian Barnekov opgav at rejse derhen, fordi Ørkenen var fuld af arabiske Røvere³. Otto Skram beretter, hvorledes han paa Rejsen over Libanon til Damascus Gang paa Gang maatte tage Kampen op mod Røver-skarer, og først da han havde betalt en af Røverhøvdingerne en større Sum Penge, fulgte denne med dem og afværgede alle yderligere Angreb⁴.

¹) Gl. kgl. S., 4°, 2078.

²) Gl. kgl. S., 4°, 3084, Anm.

³) Hans Povlson Resen: Ligprædiken over Chr. Barnekov til Birkholm (1613).

⁴) Ny kgl. S., 4°, 2121.

Som en af de sidste Pilgrimme drog Johan Rantzau i 1517 til Palæstina¹. Han, der senere paa Rigsdagen i Worms hørte Luther tale og derefter sammen med sin kongelige Ven, Christian III, blev Protestantismens overbeviste Forkæmper, var paa denne Tid troende Katholik og opnaaede i Jerusalem at blive slaaet til Ridder af den Hellige Grav i selve Gravkirken. Under hvilke Ceremonier dette foregik, ved vi ikke nøjagtigt. En Munk fortæller i 1484², at Guardianen, Pavens Commissarius i det Hellige Land, spændte Bæltet med Riddersværdet om den vordende Ridder og Riddersporerne til hans Fødder. Derpaa bøjede denne sig knælende frem over Graven, og Guardianen gav ham tre Slag paa Skulderen med den flade Klinge i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn; saa løste han atter Sværd og Sporer, gav ham Broderkys og formanede ham til at opfylde sine Ridderpligter. Ceremonierne var formentlig omtrent de samme i Johan Rantzaus Tid. I hans Levnedsbog staar kun »sacris rite factis dignitatem equitis aurati baltheumque militarem reportavit«; det omtalte Offer bestod formentlig i et Pengebeløb, han skulde betale. Titlen »Gylden Ridder« (Eq. Aur.) genfinder vi paa en Skuemønt med Johan Rantzaus Billede.

Ridderslaget uddeltes med rund Haand til de Palæstinafarere, der kunde føre Bevis for, at de havde adelige Forfædre i fire Led. Den oprindelige Tanke var, at Ridderne skulde deltage i Forsvaret af den Hellige Grav, men da Tyrkerne havde erobret Jerusalem, forandredes Pligterne til, at de skulde yde en Pengegave til Gravens Vedligeholdelse. Johan Rantzau fik dog Lejlighed til personligt at kæmpe for Helligdommen, da Tyrkerne netop under hans Ophold i Palæstina trængte sejrrigt frem i Landet. Det fortælles, at Johan Rantzau var i stor Fare for at blive fanget, da Tyrkerne forfulgte ham og hans Følge,

¹) [Henrik Rantzou]: Vita et res gestæ Joannis Rantzovii (1567).

²) Fr. Felicis Fabri Evagatorium (1843—49).

og at han kun »ved et besynderligt Guds Forsyn« slap ombord i et Skib, som bragte ham til Neapel.

Mogens Gyldenstjerne, der i 1522 som troende Katholik drog paa Pilgrimsfærd, modtog ligeledes Ridderslaget i Jerusalem¹; men ogsaa Protestanter kunde blive Riddere af den Hellige Grav. Otto Skram modtog saaledes Udnævnelse dertil, da han i 1591 opholdt sig i Byen. Hans udførlige Rejsebog omtaler dog ikke noget egentligt Ridderslag, men gengiver et Ridderbrev, udstedt af Guardianen, der lyder saaledes²;

»Universis et singulis literas præsentis inspecturis et visuris notum facimus et attestamur, nos frater Franciscus ab Hyspello, Ordinis Minorum Regularis Observantiæ Provinciæ S^{ti} Antonii Guardianus Hierusalem et totius Terræ S^{tæ} Apostolicus Commissarius. Qualiter in præsentis anno ab incarnatione Domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo Dominus Otto Schram a Dano cum Dei adjutorio Hyerosolymam venit, locaque sanctissima Dominicæ videlicet Nativitatis in Bethlehem Judæ, civitate David, in qua Christus Jesus de Virgine nasci dignatus est, ac etiam Sacratissimi Montis Calvariæ, in quo pro salute nostra crucifixus et mortuus est, Gloriosissimi Sepulchri, unde tertia die resurrexit, montis etiam Oliveti, a quo cum triumpho coelos ascendit, Syon Sepulturæque beatæ Virginis Mariæ in Valle Josapht, aliaque loca sancta, in quibus Salvator noster, sua ineffabili clementia et charitate salutem humani generis operatus est, tam in Sancta Civitate quam extra, quæ tamen a Christi fidelibus peregrinis ordinarie visitantur, Ipse personaliter visitavit, Ipsumque nihilominus Dominum jam dictum ob immensam ejus devotionem et singulare zelum splendidæ virtutis ad fidei et Christianæ Religionis augmentum militari dignitate insigniri duximus. Ideoque auctoritate Apostolica, qua in hac parte fungimur, eum insignimus et deco-

¹) Niels Hemmingson: Ligprædiken over Mogens Gyldenstjerne (1570).

²) Kall., Fol., 128, (Afskrift).

ramus, et hujusmodi ornamento insignitum et decoratum super gloriosissimum Domini sepulchrum, quibuscunque in Orbe Terrarum constitutis præsentes literas inspecturis, cujuslibet status, conditionis, gradus et dignitatis existant, denuntiamus, denuntiaturumque omnibus et singulis declaratumque esse volumus, decernentes insuper Dominum Ottonem Schram a Dano de cetero libere deferre posse Sanctæ Crucis, Sancti Sepulchri ac Sancti Georgii insignia, secrete aut publice, prout sibi videbitur. Nec non in futurum ut verum ac legitimum militem, omni dignitate, jure optimo frui valere ac debere omnibus et singulis immunitatibus præeminentiis ac privilegiis, quibus ceteri milites Sancti Sepulchri uti ac frui consueverunt. In quorum omnium indubiam fidem et robur tutissimum præsentes fieri jussimus, et sigillo solito præfati Sanctissimi Sepulchri, sive nostri officii muniri ac roborari fecimus. Datum Hyerosolymis in Conventu nostro S^{ti} Salvatoris anno quo supra, die vero xxij^o mensis Augusti.«

Mindet om Johan Rantzaus æventyrlige Rejse levede længe i Slægten, og af ingen anden dansk Adelsslægt udgik i disse Aarhundreder saa mange Palæstinafarere som af den Rantzauske. Man kan tænke sig, hvor æggende Beretningen om den gamle Feltherres Oplevelser har virket paa de lyttende Børn og Børnebørn, men Sønnen, den lærde Henrik Rantzau, fulgte dog ikke Faderens Eksempel. Hans Ungdom faldt i Aarene lige efter 1536, saa det var naturligt, at han sendtes til Luthers og Melanchtons By, Wittenberg, for at blive oplært i den rene Lære, og derefter kaldte Hoftjenesten ham hjem. Sønnesønnen Gert Rantzau, der i 1578 rejste ned ad Rhinen for at se Verden, satte sig derimod straks Orienten som Maal¹.

Med Rhingrevens Anbefaling i Lommen ilede Gert til Prag for at faa Kejserens Tilladelse til at følges med hans Gesandtskab til Konstantinopel. Da han kom til

¹) Anth. Burchardus: Ligprædiken over Gert Rantzau (1629); en Kopi i Uldall., 4°, 444.

Prag, var Gesandterne allerede rejst, men han fulgte i al Hast efter dem over Wien til Ofen, hvor han indhentede dem og blev optaget i Følget. I Konstantinopel fik han et Pas af Sultanen, og saa sejlede han mod sit store Maal, Palæstina, »das vormals heilige und werthe, jetzt um der Juden Unglauben Willen wider Christum den Herrn verfluchte und verwüste Land«. Paa Vejen var han i Land paa Chios, og her aabenbarede Østens Herlighed sig for første Gang for ham, »dergleichen schönes Land bekennet er, das er sein lebenslang nicht gesehen«, og han noterer, at her voksede ogsaa den skønne Malvasier. I Jaffa gik han i Land og naaede paa een Dagsrejse til Jerusalem. Rejsébogen beretter, at han besøgte de hellige Steder i Bethlehem og Emmaus, badede i Jordan, saa det døde Hav og begav sig paa Vej til Sinai, men maatte vende om paa Grund af Pest i Rejseselskabet. Vejen hjem gik over Libanon og Damascus. En voldsom Storm over Middelhavet tvang ham til at gaa i Land i Apulien, og efter en Tur til Sicilien og Malta gik Rejsen over Land til Venedig.

Hvad Indtryk alle disse Oplevelser gjorde paa Gert Rantzau, forlyder der intet om, men Rejselivet var gaaet ham i Blodet, og vi ser ham senere færdes baade i Spanien, Nederlandene, England og Tyskland, indtil han endte sine Dage (1627) som Christian IV's betroede Ven og Statholder i Hertugdømmerne.

Gert Rantzaus Brodersøn, Frederik Rantzau til Asdal¹, blev som Barn opdraget hos sin Bedstefader, den gamle Statholder Henrik Rantzau paa Breitenburg, og da denne døde, blev han hos Farbroderen Gert, der boede paa samme Gods. Her har han sikkert indsuget Rejselysten gennem Onklens Fortællinger, og denne sendte ham da ogsaa kun 14 Aar gammel til Udlandet for at uddannes, først i Adelskollegiet i Tübingen, senere i Frankrig og ved Universitetet i Padua. Faa Aar efter Afslutningen

¹) Hans Michelson: Ligprædiken over Oberst Frederik Rantzau (1647).

af denne Studierejse drev Længslen efter Orienten ham atter ud. Han opnaaede at komme med i Jacob Ulfeldts Gesandtskab til Spanien i 1613, og den gamle Rigsraad, der selv i sin Ungdom havde været i Palæstina, har sikkert ansporet hans Lyst til at se de fjerne Egne. I hvert Fald tog Frederik Rantzau Afsked med Ulfeldt i Spanien og rejste til Venedig, hvor han snart fandt Skibslejlighed, og i Selskab med tre tyske Adelsmænd fra Meissen sejlede han til Konstantinopel.

Ved Zanthé blev de angrebet af to tyrkiske Skibe, og en regulær Kamp begyndte, hvori de unge Adelsmænd deltog. De kæmpede i 24 Timer, før Tyrkerne trak sig tilbage med mange døde og saarede; ogsaa Venezianerne havde lidt Tab, bl. a. blev en af de meisiske Adelsmænd dræbt. I Konstantinopel besaa Frederik Rantzau med stor Interesse Sultanens pragtfulde Hovedstad og satte sig ind i hans ejendommelige Styrelse og Krigsvæsen. Nu gjaldt det om at naa Palæstina, men af en eller anden Grund, maaske fordi det var det æventyrligste, gjorde han den lange og besværlige Rejse over Land gennem Lilleasien og Syrien til Aleppo og Jerusalem, i Stedet for, som man plejede, at tage med Skib til Jaffa. Da han havde set de hellige Steder i Palæstina, fortsatte han med Karavane til Ægypten, besøgte Kairo og Pyramiderne, tog over Suez til Sinai og atter tilbage til Kairo, sejlede derfra ned ad Nilen til Rosette og videre til Alexandria, hvor han fik Skibslejlighed med et engelsk Fartøj, der førte ham til Sicilien. Endnu vilde han, ligesom Farbroderen, se Malta, og først derefter gik Turen hjemad. Han blev ved sin Hjemkomst Hofjunker hos Christian IV og deltog senere som Oberst i hans Krige til sin Død 1645.

Mens man om Frederik Rantzaus Rejse kun kender de nøgne Fakta, der er bevaret i de Personalia, som er føjet til hans Ligprædiken, har hans Broder Henrik Rantzau efterladt sig en ypperlig Beskrivelse af sin Orientrejse c. 10 Aar senere. Den blev udgivet i København 1669

og blev saa kendt og skattet, at den i 1704 blev genoptrykt i Hamburg¹. I den ny Udgave er Sproget noget afpudset, og den virker ikke saa umiddelbar som den ældre, hvorfra de her anførte Citater er taget. Bogen er saa frisk og oplevet, at den er læseværdig den Dag i Dag og bringer et Vidnesbyrd om, hvor højt en dansk Adelsmand paa den Tid kunde staa i Kultur og Kundskaber.

Henrik Rantzau var ni Aar yngre end sin Broder Frederik. Han blev ligesom denne i sit fjortende Aar sendt til Tyskland for sin Uddannelses Skyld. Senere opholdt han sig i længere Tid ved Universiteterne i Siena og Padua, hvor han faa Dage før sin Afrejse til Orienten skrev sit Navn i den danske Professor Johan Rhodes Stambog² og betegnede sig som »J. N. G. Consiliarius« (d. v. s. Consiliarius for den germanske Nation blandt Juristerne), en Æresstilling i den paduanske Studenterverden.

Længslen efter Orienten laa ham i Blodet og den 7. Februar 1623, Kl. 21³ om Aftenen sejlede han ud fra Venedig med Zanthé som første Maal. Rantzau fik her Herberg hos en Købmand fra Nürnberg, der var nederlandsk Konsul, men han var ofte Gæst hos den venezianske Guvernør paa Slottet. Her traf han bl. a. en græsk Adelsmand, der var fransk Konsul, og han fortalte ham indgaaende om Livet paa Øen og om de arme, græske Bønder, der var et Bytte baade for Malteserne og Tyrkerne, som skiftedes til at udplyndre deres Land, saa at de næppe vovede at bygge deres Huse op igen.

¹) Den havde Titlerne: »Reise-Buch auff Jerusalem, Cairo und Constantinopel« (Kbh. 1669), og »Denkwürdige Reisebeschreibung nach Jerusalem« (Hamburg 1704).

²) Thott, 8vo, 573.

³) H. R. bruger selv denne Tidsangivelse, som det var Brug i Italien. Jacob Bircherod fortæller i sin Rejsebog fra Rom 1654 (Don. var., 4°, 90) om Kirken Trinità de Monti, der var grundlagt af en fransk Konge, »Klokken her i Kirken slager ligesom hos os eller i Frankrige 2 Gange 12, og ikke som ellers brugeligt er i Italien 24.«

Konsulen fortalte ham ogsaa om de græske Kirker, og Rantzau saa deres Øverstepræst i den mærkelige Bispedragt, og han overværede en Brudfærd »deductionem sponsæ in domum mariti«, hvor mange skønne Kvinder, sminkede og i farverige, græske Dragter, fulgte Bruden til hendes nye Hjem.

Efter nogle Ugers Ophold paa Zanthé sejlede de under stadig Frygt for Corsarerne, syd om Morea; her maatte de lægge ind i en lille Havn, da Skipperen ikke turde sejle i Archipelagus om Natten paa Grund af de mange Øer.

Den 27. Februar kom de til Chios, hvor Skibet lagde til paa en aaben Strand ligesom i Oldtiden. Øen, der tilhørte Tyrkerne, styredes i Hovedsagen af jødiske Embedsmænd. Rantzau fortæller, at der straks kom en Tyrk og en Jøde ned paa Stranden, spurgte, hvor de var fra, og om de vilde ind- eller udlade Varer. Da Skipperen svarede nej, kunde de uhindret gaa i Land, hvor de fik Herberg hos en Græker, der hed Andreas, en from Mand, der talte godt Italiensk. Værtshuse fandtes ikke paa Øen, saa de maatte selv indkøbe Kød, Fisk og Vin og lade det tilberede. Her mødte Rantzau for første Gang den tyrkiske Kultur. Han beskriver Beyen, som han saa vandre ned ad Gaden, ledsaget af sin Hofnar i Tigerkind, og Kvinderne med tildækkede Ansigter og Hoser til Hælene. Han fortæller om Muselmændene, der raabte fra Minareterne, »weil sie keine Glocken noch Uhren gebrauchen«; men mest betaget var han ved at se de mange kristne Slaver i al deres Jammer. Han talte med dem og gav dem Almisser, og de fortalte ham om deres sørgelige Liv. De var lænket til Galejerne og til hinanden og maatte ro de store Skibe under stadige Mishandlinger; undertiden fik de Lov at gaa op i Byen, hvor de tjente lidt ved at bære Vand ind i Husene o. lign., men de skulde til Gengæld udlevere en stor Del af Indtægten til deres Vogter. De fleste var Italienere og Russere, men Rantzau

traf ogsaa en liflandsk Adelsmand og en Danziger. De fortalte ham, at Adelsmanden Jørgen Wrangel, der var blevet fanget i Krigen i Valakiet, i 2½ Aar havde været Slave paa Rhodos sammen med mange Tyskere. Deres Vært Andreas fortalte dem ogsaa, at hvis han vilde rejse til sin Fødeø Zanthé, maatte han efterlade sin Datter, da Tyrkerne ikke tillod, at man udførte Kvinder.

Fra Chios sejlede de til Cypern, hvor de lagde til ved Byen Larnaka. Her gjorde det tyrkiske Militærvæsen og Fæstningstaarnene, der blev bevogtet af de berømte — og berygtede — Janitcharer et dybt Indtryk paa Rantzau. Han besaa Toldhuset med de store Baller med Bomuld og studerede indgaaende Saltgruberne, deres Udnyttelse og økonomiske Værdi. Jægerens Naturlæde over Øens Frodighed giver sig Udtryk, naar han skriver: »Es gibt allerwegen hierumb viel Vogel zu schiessen, zu dieser Zeit war die Erde schon grün, und das Korn trug spicas; insonderheit sahen wir daselbst viel gelbe Blümlein und wohlriechende Ringel-blümlein [Morgenfruer]«. Men Tyrkerne var strenge Herrer og tillod ingen Kristne at bære Gevær, end ikke for at gaa paa Jagt. Det lykkedes dog Rantzau at købe sig en Licens af Janitcharernes Hovedsmand, og nu fulgte nogle glade Jagtdage. »Die Insel ist voll von Schnabelwaide [Lækkerbidskener], aber die Türken wissen nicht recht damit umzugehen«, skriver han.

Pateren ved den lille katholske Kirke gav dem gode Raad for deres Rejse til Jerusalem. Malteserne havde nemlig Aaret før fanget den tyrkiske Hovedsmand fra Jaffa og ladet ham løskøbe sig for 8000 Piastre. Nu skulde der tages Repræsalier hos de kristne Rejsende; derfor raadede Pateren dem til at tage over Acre eller Said og ikke den sædvanlige Vej over Jaffa. De fulgte Raadet og tingede sig ombord i et Skib til Acre. Der boede de nogle Dage hos den franske Konsul, saa lejede de Heste og red gennem »einen schönen Plahn« ved Foden af Carmelbjerget ind i det Helige Land.

Rantzau mødte her for første Gang Arabere og lærte deres Levevis at kende. Han beskriver deres Nomadeliv i Telte »sine terminis agrorum et possessionum« og deres fattige Føde, der bestod af Græs(!) og Mælk, men næsten ingen Brød. Han boede i Caravanseraij undervejs og glædede sig over den Sikkerhed, den ny Emir havde skabt i Samaria ved at udrydde Røverne. Han skildrer denne Emir som en Type paa den mærkelige Folke- og Kulturblanding i det Hellige Land: »Er deduciert sein originem von den reliquiis Francorum in terra sancta, ist ein halber Christ und halber Türk, isset Schweinen-Fleisch und küsset das Creutz . . .«

For at betræde Jerusalem maatte man først købe en Licens af den tyrkiske Pascha og dernæst aflevere sine Vaaben og Ridedyr ved Porten, da ingen Fremmed maatte ride ind i Byen eller være bevæbnet. Rantzau og hans Rejsefæller gik lige til St. Salvator-Klostret, hvor Guardianen boede og holdt Herberg for Pilgrimmene. Han modtog dem paa det bedste og lod de følgende Dage sine Munke vise dem alle de hellige Steder. Rantzau blev ti Dage i Jerusalem og overværede Paaskefesten med alle de Højtideligheder, der knyttede sig dertil; bl. a. lod han sig indelukke paa den Hellige Gravs Omraade sammen med de andre Pilgrimme fra Skærtorsdag Aften til Paaskedags Middag og hørte Prædikener paa Italiensk, Spansk, Fransk, Nederlandsk og Latin. Han fulgte i Ærbødighed Munkene, der stedfæstede selv de mindste Begivenheder fra Jesu og de bibelske Personers Liv, men man mærker ikke af hans Beretning, at det havde nogen religiøs Værdi for ham.

Efter at have besøgt Bethlehem og med en Karavane været ved Jericho og Jordanfloden, gik han i Jaffa ombord i et græsk Skib, der skulde til Ægypten. Uden for Damiette gik han i en Flodbaad, der paa otte Dage førte ham op ad Nilen til Kairo. Rantzau iagttager undervejs med Jægerblik de mange forskellige Andefugle og de Tusinder af Duer; han fryder sig over det skønne, frugtbare Land, beskriver Dadelpalmen og Kaneltræet, fortæller om Landets Over-

risling ved Hjælp af Hjul, trukket af Okser, om Nilens Rigdom paa Fisk og det sunde ferske Flodvand. »Ich habe an keinem Orte zuvorn niemahlen ein schönres Land gesehen«. Men om Natten maatte de flittigt holde Vagt med brændende Lunter for Morernes Skyld, der laa paa Lur langs Floden.

Rantzaus Beskrivelse af Kairo er saa livlig og udførlig, at den ikke kan gengives i faa Ord. Som den tyrkiske Paschas Residens var Byen fuld af pragtfulde ny Bygninger; men han fortæller ogsaa om de gamle Obelisker med Hieroglyph-Indskrifter, om Ovne, hvori der kunde anbringes 7000 Æg, hvoraf der ved kunstig Varme udrugedes Kyllinger, og om Slavemarkeder baade over sorte og hvide Slaver. Men intet betog ham dog saa meget som Pyramiderne, som han beskriver udførligt baade udvendigt og indvendigt, og han tilføjer en tegnet Skizze af dette »opus stupendum et insani sumptus«. Sfinksen gjorde et dybt Indtryk paa ham; et Gudebillede, der i gamle Dage gav responsa, kalder han det og fortæller; at en Araber engang slog et Stykke af Øret med en Hammer, hvorpaa Sfinksen svarede: »Tidligere har Menneskene talt til mig med Munden, og jeg har svaret og tjent dem, men siden de nu begynder at tale til mig med Jernhamre, vil jeg ikke mere give dem Svar.« Han besøgte ogsaa Klippegravene og saa en Mængde Mumier; han løste Lærredet paa en af dem og fandt Neglene paa Hænder og Fødder forgyldte og »ein Schnuer um den Kopff so klar verguldet, als wäre es gestern geschehen«.

Hans udmærkede Fører til disse interessante Steder var den franske Konsul i Kairo. De fremmede Konsuler spillede i det hele taget en stor Rolle for de europæiske Rejsende i Orienten. Franskmændene, Englænderne og Nederlænderne havde Gesandter i Konstantinopel, der ved Smiger og Bestikkelser søgte at opnaa gode Handelstraktater, men endnu vigtigere var Konsulerne, som fandtes i alle de største Handelsbyer. Disse støttede ikke blot Købmændene af deres

egen Nation, men holdt Herberg for alle Europæere og hjalp dem med Raad og Oplysninger. Den franske Konsul i Kairo havde endog en vis Politimyndighed over alle »Franker« og havde Vicekonsuler i Alexandria og Rosette, hvor Handelsskibene lagde til og gjorde Forretninger.

Rantzau og hans Selskab blev ogsaa vel modtaget af den franske Vicekonsul, da de kom sejlene ned ad Nilen til Rosette, og det samme var Tilfældet i Alexandria. Paa den sandede Slette mellem Rosette og Alexandria fik Rantzau for første Gang Indtryk af en Ørken: »Wir reiseten wieder über einen sehr weiten sandigen Plan oder Platz, der scheinte andersten nicht wegen des glänzenden Sandes als wäre es ein See, und meinten wir auch, dasz wir eitel Wasser vor uns sahen . . .« Saa kom de til en Oase af Dadelpalmer, forbi en gammel Aquæduct og endelig saa de »Pompejus' Søjle«, en meget stor, rød, antik Granitsøjle, hvor Sagnet fortalte, at Pompejus var blevet begravet, efter at Kleopatra havde ladet ham myrde. Den gjorde altid et imponerende Indtryk paa de Rejsende, som den stod ensom paa en Høj lige uden for Alexandria.

I denne By samlede hans Interesse sig mest om Minderne om St. Marcus og den hellige Catharina. De mange antike Søjlerester sagde ham derimod intet andet, end at det var en By i Forfald. Men Havnen var prægtig, og her gik Rantzau ombord i en Galej, der i en Convoy af fem Skibe skulde føre Skat og Janitcharer til Konstantinopel. Under stadig Frygt for Malteserne sejlede de til Rhodos og derfra til Chios. Her gik de over i et andet Skib og passerede med levende Interesse alle de Steder, han kendte fra Oldtidens Historie, og naaede i god Behold til Konstantinopel.

Sultanens prægtige Stad med dens uanede Rigdomme gjorde et overvældende Indtryk paa Rantzau, og han fortæller i Enkeltheder alt, hvad han saa. Her skal kun nævnes hans morsomme og nøjagtige Beskrivelse af nogle Dyr, han aldrig før havde set, nemlig en Giraf og fire Elefanter. Giraffen var kommet fra Abessinien, og Elefanterne var en

Gave fra Shahen af Persien. Dyrene, navnlig Giraffen, forekom ham næsten lige saa fantastiske som de Fabeldyr, han havde hørt Legender om i Ægypten; han skildrer dem i Enkeltheder, og hvorledes han havde rørt ved dem, for at man ikke hjemme skulde tro, de var Fostre af hans Fantasi. Rantzau oplevede ogsaa en af de utallige Paladsrevolutioner i Konstantinopel, hvorved den gamle Sultan en Nat blev afsat, og han saa den ny, en fjortenaarig Dreng, om Morgenens holde sit Indtog i Serailet.

Den 18. September forlod Rantzau og hans Rejsefæller Byen og red over Adrianopel, gennem Balkanhalvøen til Spalato, hvor de ankom den 2. November friske og sunde efter den lange, farlige og besværlige Rejse. Derfra sejlede de til Venedig, og da de den 4. December gik i Land her efter ti Maaneders Fraværelse, slutter Rantzau sin Rejsebog med Udraabet: *Inveni portum, spes et fortuna valet!*

Endnu et Aarstid blev Henrik Rantzau i Padua — d. 1. Sept. 1624 skrev han dér sit Navn i Aksel Juels Stambog — saa vendte han hjem til Danmark. I Christian IV's Tid kom han ikke frem i første Række, men saa snart Frederik III blev Konge, udnævnte han Rantzau til Ridder; han fik Sæde i Rigsraadet og bær Rigsæblet ved Arvehyldingen 1660. Han døde som Stiftamtmand over Aarhus Stift 1674. Kongen synes personligt at have sat Pris paa hans Selskab; han valgte ham til Ledsager paa sin Rejse til Norge 1656 og udnævnte ham senere til sin Kammerherre. Dette skyldes maaske Frederik III's lærde Interesser, ikke mindst for Østerlands Mystik, som han har kunnet drøfte med den vidtberejste Mand, der i Orienten personligt var kommet i Berøring med den arabiske og tyrkiske Kultur.

Rantzauerne var dog ikke den eneste Adelslæg, hvis Medlemmer besøgte Palæstina. I 1587 sejlede de to unge Venner Christian Barnekov¹ (der faldt paa Skellinge Hede 1612), og Jacob Ulfeldt² (senere Rigskansler og Fader til

¹) Hans Povelson Resen: Ligprædiken o. Chr. Barnekov.

²) Hans Michelsson: Ligprædiken o. Jacob Ulfeldt.

Corfitz Ulfeldt) ud fra Venedig med Orienten som Maal, mens Sivert Grubbe og nogle andre danske Adelsmænd stod paa Kajen og bød dem Farvel og inderligt gjerne vilde have været med. I Christian Barnekovs Ligprædiken fortælles det, at de paa Vejen besøgte Athen, hvad der ellers ikke var almindeligt; siden landede de i Jaffa og besaa i Palæstina alle de hellige Steder »som en ret Jorsalafarer, som man sagde her i Riget i gamle Dage.« De sejlede til Alexandria og op ad Nilen til Kairo, ja endnu et Stykke videre »frem mod de Abyssiniers Land«. Men Varmen var uudholdelig, og Frygten for »Krokodiler og andre slige onde Dyr« fik dem til at vende om; først »sanket han en Hob af det synderligste, som der var at bekomme«, og gav sig saa paa Hjemreisen. Hvad disse Rejseminder var, og hvor de er blevet af, kan desværre ikke oplyses.

I 1613 sejlede Just Høg¹ med et veneziansk Skib til Konstantinopel og tog derfra til Ægypten, men synes ikke at have besøgt Palæstina. Jesper Friis til Ørbæklunde² sejlede i 1617 ligeledes fra Venedig til Konstantinopel, hvor han tog Ophold hos den engelske Gesandt i Pera og søgte at sætte sig ind i det tyrkiske Regimente, ja han foretog endog en Rejse ind i Sortehavet for at se de Antiquiteter, der fandtes paa Kysterne. Rejsen til Ægypten fik han Tilladelse til at foretage med det Skib, der bragte den ny tyrkiske Vicekonge til Alexandria. Siden sejlede han med en Nilbaad op til Kairo og besaa med Undren Pyramiderne og Mumierne i Kongegravene.

Fra Kairo foretog han en dristig Rejse gennem Ørkenen til Sinai Bjerg. Efter tre Dages Ridt naaede de til Suez, hvor han saa Skibene, der var kommet fra Mecca og Indien med deres kostbare Ladninger. Dérfra red de i 6 Dage gennem øde Egne, hvor der ingen Folk boede, thi der var meget usikkert for de vilde Araber, som strejfedes omkring og levede af Rov og Bytte, fortæller han. I det en-

¹) Casp. E. Brochmand: Ligprædiken o. Just Høg (1647).

²) Hans Michelssøn: Ligprædiken over Jesper Friis (1645).

somme St. Catharina Kloster med »en liden Have« ved Sinaibjergets Fod blev de gæstfrit modtaget, og det gamle Testamentes Begivenheder blev levende for ham, mens Munkene viste ham Stedet, hvor Moses slog Vand af Klippen o. m. a. Om sin Rejse i Palæstina fortæller Jesper Friis ikke meget udover en Opremsning af de hellige Steder, han besøgte. I 1618 vendte han med et Skib fra Acre tilbage til sine Studier i Padua.

Den livligste og udførligste Beretning om en Palæstina-rejse paa denne Tid skylder vi Otto Skram til Hammergaard¹. Han gik d. 6. August 1591 i Land i Jaffa og tilbragte en Maaned med at besøge alle de hellige Steder. Hans egen Beretning herom gengives i et Tillæg til denne Artikel. Skønt han, som den Tids Mennesker, ikke yndede og maa-ske ikke var i Stand til at skildre, hvad de følte ved deres Oplevelser, er der dog nogle Træk, der viser, hvor dybt Indtryk Palæstina gjorde paa Otto Skram.

Han skildrer, hvorledes han og hans Rejsefæller efter at have afleveret deres Heste og Vaaben ved Byporten og betalt to Guldducater for at komme ind vandrede gennem Byen til St. Salvatorklostret. Guardianen og Munkene kom dem imøde med stor Venlighed, løftede deres Tøj af Æslerne og førte dem ind i Klostret, hvor de udviste dem det Kammer, hvor Pilgrimmene plejede at ligge. Om Aftenen efter Maaltidet førte Pater Guardianen dem op paa Klostrets Tag og viste dem Kirken, »hvori Vor Frelsers Begravelse er,« Golgatha og Oliebjerget; der stod de betaget, mens Solen kastede sine sidste Straaler over den Hellige Stad, Maalet for deres Rejse. Først da det var blevet mørkt, førte Pateren dem ned igen, og Munkene toede deres Fødder med vellugtende Vand.

Dette Udsyn over Jerusalem i Solnedgangens Skær var som en Indvielse til de følgende Dages Vandring rundt til de hellige Steder. Otto Skram synes at have været religiøst grebet af, hvad han saa, f. Eks. ved at stige op paa Olie-

¹) Ny kgl. S., 4°, 2121.

bjerget og se Jesu Fodspor i Klippen paa det Sted, hvor han foer til Himmels. Uden Skepsis lod han hver eneste Begivenhed i Jesu Liv stedfæste, men da Munkene viste ham, hvor Thomas stod, da Jomfru Maria foer til Himmels, og hendes Bælte dalede ned til ham, blev den lutherske Adelsmand betænkelig, og han reserverede sig ved at tilføje »si fides«.

Otto Skram synes at have knyttet sig nær til Klostret og dets Beboere. Som før nævnt gav Guardianen ham ved Afskeden Brev som Ridder af den Hellige Grav, fordi han havde besøgt alle de hellige Steder fra Fødselskirken i Bethlehem til Calvaria og Oliebjerget og Jomfru Marias Grav i Josafats Dal, og fordi han havde vist »stor Fromhed og synderlig Iver efter skønne Dyder og efter at fremme Troen og den kristne Religion«. Da Poul Resen mange Aar efter kom til St. Salvator-Klostret, fortæller han i et Brev til sin Broder Peder Resen, at han i Døren fandt indridset fire Bogstaver og Ordene »Ottho Schram Danus 1599« [i. e. 1591]¹⁾; maaske et Udtryk for, at den danske Adelsmand gerne vilde mindes af sine Venner i Klostret.

Otto Skram var paa Udenlandsrejse i 12 Aar; i 1606 blev han, 36 Aar gammel, dræbt af en Præst paa Viborg Gade under en Ordstrid, men hans Rejsebog blev kendt vidt og bredt i mange Afskrifter, skønt den ikke blev trykt som Henrik Rantzaus.

Af de unge Mænd af borgerlig Stand, der rejste i Udlandet, var der næppe mange, der havde Raad til at foretage den dyre Rejse til Orienten. Lægen Hans Andersen Skovgaard²⁾, der i 1625 studerede i Padua, rejste derfra til Konstantinopel, hvor han synes at være blevet knyttet til Hoffet; i hvert Fald siges det om ham, at han var »sultanis charus«. Han døde i denne By.

¹⁾ Kong Valdemar II's Jyske Lovbog paa Tysk ved Erik Krabbe, ny Udgave af Peder H. Resen (1684), Fortalen Bl. g 4 v.

²⁾ Th. Bartholin: *De medicina Danorum domestica*. Dissertat. VIII p. 373.

Om Lægen Poul Resen fortæller hans Broder Peder Resen¹, at han efter at have taget Doktorgraden i Padua rejste til Orienten. I et Brev, der var dateret St. Salvator-Klostret i Jerusalem, havde han berettet Broderen om den gode Modtagelse, han der havde faaet: »Munkene toede hans Fødder, tracterede ham og lod musicere for ham, fordi de fornam, at hand self kunde vel leege paa en Fiol de Gamme, som hand førde med sig fra Constantinopel.« Det havde gjort dybt Indtryk paa ham, da han, som før nævnt, fandt sin Landsmand Otto Skrams Navn indridset i Døren til Sengekamret, og han lovede Broderen at skrive yderligere Oplysninger derom, naar han kom til Ægypten. Han døde imidlertid af Pest paa Vejen til Sinai 1656 (el. 57).

Flensborgeren Theodor Petræus² berejste under Frederik III's Auspicier og med kongelig Understøttelse de orientalske Lande og opholdt sig et Par Aar i Kairo for at studere østerlandske Sprog. Han hjembragte værdifulde, orientalske Manuskripter og fortsatte senere sine Studier i Leyden, hvor han udgav flere Oversættelser fra Æthiopisk til Latin, bl. a. af Profeten Jonas' Bog. I 1669 vendte han tilbage til København og døde her i 1673.

Endelig maa det nævnes, at danske Handelsmænd ofte besøgte Orienten i disse Aarhundreder; de gjorde, navnlig i de alexandrinske Bazarer, værdifulde Indkøb af ægyptiske, indiske og kinesiske Varer, der, efterhaanden som Livet forfinedes i Danmark, blev mere og mere efterspurgte.

Hvilke Motiver der gjorde sig mest gældende for de unge, naar de foretog disse lange og kostbare Rejser, kan ikke afgøres, men det synes, som om religiøse og videnskabelige kun undtagelsesvist har været de fremherskende, hvorimod Lysten til at lære Verden at kende i saa vid Udstrækning som muligt har spillet en stor Rolle. Skønt der ikke kan paavises materielle Værdier, som de har

¹) Peder H. Resen: Fortalen til Jyske Lov.

²) Møller: Cimbria litterata I, p. 489.

hjembragt, fremgaar det dog af deres Beretninger, at de har haft Evner og Forkundskaber til at faa et almindelig Udbytte af Rejserne, og at de kom hjem med flere Kundskaber, en videre Horizont og mere Verdensklogskab, end de drog ud med.

TILLÆG

Otto Skrams Rejsebog synes ikke at være bevaret i Original. Af de mange Afskrifter, der blev taget af den, findes fire paa det Kgl. Bibliotek. Den ældste af disse har Titlen: »Erlig och welbyrdig Mands, Salig Otte Skrams til Hammergar[ds], Peregrinationer och Reyser aff den salige Herres egne Manuscripti uddragne, Anno 1661, [med en anden Haand er tilføjet] aff Latinen och Tysch«¹. En lidt senere Afskrift af denne Kopi har samme Titel, men har »af Latinen og Tydsken *ofversatt*«². Det er sandsynligt, at Originalen har været skrevet paa Tysk med nogle latinske Vendinger, og at i hvert Fald Ridderbrevet har været indført i Originalsproget, ligesom det endnu er bevaret i en latinsk Afskrift³.

To meget senere Afskrifter⁴ har en anden Titel, der gør Rede for Rejsebogens Indhold. De har tillige en Anmærkning, hvori det fortælles om Poul Resens Fund i Jerusalem og om Drabet paa Viborg Gade. Peder Resen skriver⁵, at han har set en Beretning om Otto Skrams Rejse i en adelig Slægtbog, der tilhørte Regensprovsten, den senere Biskop i Aalborg, Jens Bircherod; og Pontoppidan⁶ har laant et Eksempplar »ex inclyta Bibliotheca Fossiana«, hvis Titel er væsentlig overensstemmende med de to yngste Afskrifter i Kgl. Bibliotek. Et Uddrag af Otto Skrams Rejsebeskrivelse fra hans Ankomst til Jaffa, indtil han forlod Palæstina, gengives her efter Ms. i Ny kgl. S., 4°, 2121.

». . . Denne Stad Jaiffo (som tilforn heede Joppen) har vered en meged fast Castel och Stad, och, som mand endnu seer, har Murene vered meged tyche. Der er ingen Huse eller Woninger, men allene 2 firekantede opmurede Torne, och staar et fra det andet iche offver 40 Trin, hvor paa de har nogle faa Stycher aff Frycht for de Maltheser, som altid der omkring streiffer. Om

¹) Ny kgl. S., 4°, 2121. — ²) Ny kgl. S., 4°, 2122. — ³) Kall. S., Fol., 128. — ⁴) Gl. kgl. S., 4°, 3084 og Kall. S., 8°, 678. — ⁵) Fortalen til Jyske Lov. — ⁶) Pontoppidan: Gesta et vestigia Danorum I p. 58.

Natten er der gandsche ingen Folch, men om Dagen kommer de derhen och selger, hvad de didfører, thi der er en liden Haffn. De aff Damiato kommer derhen med Salt, ellers kommer faa Schibe der hen. I denne Stad siges Apostelen Petrus at haffve opvacht Tabitham, Apostlernis Tienerinde, fra de døde, och vises och der den Sted, hvor S. Peder pleyede at staa och fische.

Den 7. daa Subascha kom fra Ramo med Geleid¹, ere vi till Ramo² bortreden, hvor mand har indført os i et Huus, hvor ellers alle Pillegrime ligge udi. Dette Huus, [som] haffver tilhørd Joseph, som har nedtagen Christum aff Kaarset, er et temlig stoer Huus, bygged fast som et Closter; der boer heller ingen der udi uden en gammel Mand, som holder Hused rein. Ramo er en temlig rig Stad, hvor de Christne och Morianer boer imellem hverandre. Ved Midnatz Tide gjorde vi os ferdig at reyse och om anden Dagen, den 8. Augusti 1591, ved 10 slet Formiddag komme vi till Jerusalem; matte tøffve for Porten lenger end en Time, till Cadi³ och Subascha komme till os ud och besaa vore Sager, har sammesteds matte offvergiffve dem vores Gewehr, thi ingen Pillegrim maa med Gewehr i Staden indpassere. Ved Porten, før mand kommer i Staden, maa en hver Pillegrim giffve to Ducater. Som vi nu komme i Staden och i det Kloster S. Salvator, er Pater Gvardian med andre Munche kommen imod os och undfanged os; och som vi nu haffde taged vores Tøy aff Eslerne, har de ført os op i Klosteret och udviist os et Kammer, hvor ellers alle Pillegrime, som did henkomme, ligger. Om Afftenen effter Maaltid førde os Pater Gvardian op paa Taged aff Closteret och viste os Kirchen uden paa, hvor i Vor Frelsers Begravelse er, saa och Calvariæ, item Oliebierged; och der det var bleffven mørch, førde samme Pater os neder igien, och har Munchene saa en effter anden med velluchtendes Vand toed vore Føder.

Den 9. Aug. har vi offverliffvered vores Breffve, som os fra andre Steder der hen vare medgiffne, och ginge och samme Dag hen och her i Staden at spadsiere.

Den 10. ginge vi med den Pater Spiritual och andre Munche uden for Staden de hellige Platzer och Orter at besee, och bleffve vi først førde i Josaphats Dall. I denne Dall wistes os den Sted, hvor S. Stephanus var steened, och er ret under Trapperne den Wey eller Stie, som mand i gamle Dage gich aff Temepled genem

¹) Subascha, muligvis forskrevet for Sous-Pascha, en Officer, der førte den Afdeling Soldater, de Rejsende lejede til Bevogtning. — ²) Det nuværende Ramle. — ³) Cadi er en tyrkisk juridisk Embedsmand.

den Gyldene Port, och viises endnu i Klippen de Trin aff den Wey, som gich fra bemelte Gyldene Port. Igennem denne Port er Christus paa Palmesøndag indreden i Jerusalem. Denne Port er nu tilmuured, och ligger der offven mange fornehme Tyrcher begraffven, saa mand iche tør gaa der op, och er heller inted der offver at bese.

2. Oliebierged bleff os samme Dag viist, hvor neden for er den Bech Cedron, hvor om i Schrifftten tales, Jesus gich offver den Bech Cedron. Der wiisdes os och den Sted, hvor Maria pleyede at hvile, nar hun opstigede paa Oliebierged, item den Sted, hvor S. Thomas sad, der hand saa Guds Moder Mariam fare till Himmels (si fides), daa hendis Belte falt fra hende, hvilched hand till et Tegn viiste de andre Apostle. Ved den høyre Siide saa vi den Ort, hvor Jesus græd offver Jerusalem, den Sted, hvor Christus lærde sine Apostle at bede det hellige Fader Vor; St. Marci Evangelistæ Kirche er iche vit herfra, hvor Apostlene har tillsammansat vor christelige Troes Artikle. Mit paa Oliebierged wiisdes os et runt Capel, hvor den Sted er, fra hvilchen Jesus er till Himmels opfahren, och sees endnu det ene Fodspoer i Klippen, det andet har Tyrcherne affhugged och sat i deres Kirche. Denne Ort hører Tyrcherne till, saa at hvo, som begerer at indgaa i Capelled, maa giffve dennem en god Drychepenge tilforn. Wed den venstre Haand wiisdes os den Sted, hvor de galilæische Mend stode, der de saa Jesum opfare til Himmels, daa Engelen kom till dem igien och sagde: I Mend aff Galilæa etc.

3. Ginge vi ned aff Oliebierged til Betphage, hvor hen Christus schichede tu aff sine Disciple om det Aseninde at hente, paa hvilchen hand vilde indride i Jerusalem. Widere komme vi till den Platz, hvor Stenen ligger, paa hvilchen Christus sad, daa hand græd offver Lazari Graff, den Tid Martha och hendes Syster Maria komme till Jesum och sagde: Mester, haffde du vered her, var vor Broder iche død. Stenen ligger fast mit imellem Husene, Marthæ Huus ligger paa den venstre och Mariæ paa den høyre Side. Steden er gandsche øde, dog er vell at see, at der forðum har standet Bygninger.

4. Der fra ginge vi till Bethanien i Lazari Begraffvelse till den Sted, hvor Jesus sagde till Lazarum: Lazare kom her ud. Begraffvelsed har 23 Trapper, hvilche Munchene selff har matet hugge i Steenklippen, thi paa den Sted, hvor Indgangen tilforn haffver vered, har Tyrcherne bygged, saa mand iche meere der kand indgaa. Siden ginge vi i Lazari Huus; Hused har tilforn, som siønes, vered en meged schön Bygning och hafft schöne tyche Mure, men nu er det fast indfalden. Iche vit der

fra komme vi i Simonis den Spedalsches Huus, hvor Christus er salved aff Maria, daa hand oed med sine Disciple, och i dette Huus er det kommen Judæ i sit schelmische Hierte, at hand schulde forrade sin Herre och Mestere. Paa dette Sted har vi och ædet Frustyche. I Bethania boer endnu Folch, och er en temlig stoer Landsbye.

Fra Bethania ginge vi unden om Oliebjerged igien til Jerusalem, hvilchen Vey Christus med sine Disciple pleyede at gaa, nar hand gich fra Bethanien til Tempeled i Jerusalem. Paa denne Vey paa den venstre Haand viisde os Pater Spiritual den Urtegaard, i hvilchen Christus forbandede det Figentræ, paa hvilched hand ingen Figen fant, och strax der effter visnede och Træed; och der fra ginge vi op i Staden igien.

I Staden viisdes os først S. Annæ Kirche, paa hvilchen Sted Joachim och Anna, Christi Moders Foreldre, har boed och paa den Sted er den hellige Jomfru Maria undfangen och fød. Videre paa den høyre Haand saa vi Herodis Huus, hvor Christus aff hans Hoffsinder bleff bspotted och med et hvit Klæde behengt. Fast lige offver paa den venstre Haand viisdes os Pilati Huus, hvor Christus er wschydlig fordømt till Døde, och i dette Huus boer endnu Øffversten for Staden, och holdes endnu Justitz och Rettergang der udi ligesom tilforn i gammel Tid. Widere wiisdes os tu Steene i en Svigboge, aff hvilche Christus stod paa den ene, Pilatus paa den anden, der hand fordømte Jesum. Disse begge Steene har de Christne her effter sat i bemelte Hvelning, saa de ret vell sees kand, och siges der, at disse tu Støtter aff denne Svigboge ingen Tid er ruinered, saa offte Jerusalem er forstyrrer och indtaget. Iche langt der fra er den Ort, hvor Christus er falden aff Mathed under Korsed; item den Sted, hvor Maria stod, daa hun saa Jesum bære Korsed gaaendes mit iblant de tu Røffvere. Paa den høyre Haand er den Wey, fra hvilchen Simon aff Cyrene kom, daa hand bleff tvungen till at bere Korsed effter Christum, och paa dette Sted schall Jesus haffve vent sig till Qvinderne och sagt: I Døttre aff Jerusalem, græder iche offver mig etc.

Paa den venstre Side noged bedre frem wiisdes den rige Mands Huus, som nechtede den fattige Lazaro de Brødsmuler. Noged bedre frem paa den høyre Haand wises en Gade, hvor de har ført Jesum igenem, och i denne Gade er Veronicæ Huus, som gaff Christo den Svededug at affvische sit blodige Ansicht med, i hvilchen hans Ansichtes Effterbillede schall vere bleffven staaendes, och samme Dug bevares endnu till Rom.

Effter Maltid iche vit fra det Closter S. Salvator førde de os i

et græskische Closter, derfra i Patriarchoi, hvor Patriarchen boer; for nogle Aar har Tyrcherne indslaged Kirchen, och har det vered en statlig Kirche iche langt fra den hellige Graff. Paa denne Sted er Wiinrancher, som tre eller fire Gang om Aared berer Druer. I Tyrchied ere tre Patriarcher, en til Jerusalem, en till Constantinopel, och en till Halepo.

Den 11. Augusti ginge vi atter med Pater Vicario igenem Jerusalems Gader ad den Wey, som Vor Frelsere Jesus var udgangen offver den Bech Cedron, och førde hand os till den Sted, hvor Vor Frues Kirche och Begraffvelse er. Begraffvelsed er mit i Kirchen; Trapperne der till ere aff Marmorsteen; paa den høyre Side, nar mand gaar ud af Kirchen, ligger Joseph begraffven, tvert offver paa den anden Side ligger Joachim och Anna, Mariæ Foreldre, begraffne. Siden wiisdes os det Begraffvelse, som Absalon har laded for sig oprette. Begraffvelsen er i fire Hiørner aff en Klippe udhugged, saa mand kand gaa der runden omkring, er temlig stoer och har en høy Spitze. Begraffvelsed har ingen Dør, allene har det offven til paa alle Siderne en trind Huule, aff hvilche Huller Tyrcherne och Morianerne, nar de gaar forbi, indkaster Steen, thi Steden er nær ved Gaden, saa det er inden i snart fuld aff Steen. Aarsagen, hvorfor de det giøre, ligger Tyrcherne till, fordi hand har vered sin Fader en wlydig Søn. Dog er Absalon der sammesteds iche begraffved, men Graffven har hand ladet for sig giøre. Iche langt der fra er den Sted, hvor Jøderne har nedstøt Christum, effterad de haffde fanged hannem, daa hand vilde driche aff Bechen¹; i Steenen kand mand klarlig see, hvorledes hand paa sin Side ligged haffver. Siden wiisdes os Zachariæ Begraffvelse i Sten udhugged ligesom Absalons, hvilchen Jøderne har mellem Altered och Templens Dør steened och ihielslaged.

Samme Dag førde de os i Siloch Dall, hvor de wiisde os paa den høyre Haand den Brønd, hvor i Maria har vasched Jesu Svøbelse Kleder, daa hun baar ham till Tempel; ned til Vandet ere 25 Trin, och kommer Vanded fra Tempel aff. Paa den venstre Side er den Sted, hvor Judas den Forreder sig har op-hengt, och er lige offver for Staden. Jøderne har hafft en Kirche paa samme Sted, hvilchen Tyrcherne har ruinered. End wiisdes os den Bech, hvor Christus, effter ad hand haffde smuurt den Blindfødde det Dynd i Øynene befaled hannem der hen at gaa och wasche sig, daa hand och strax bleff seendes. Noked bedre frem er den Sted, hvor Esaias Prophete er mit i Stycher sawed,

¹) Denne Fortælling findes ikke i det Ny Testamente.

hvor hand och schall ligge begraffven. I Klippen wiises och paa den venstre Haand et Sted, hvor de 8 Aposteler sig skiult haffver i Christi Lidelses Tid aff Frycht for Jøderne, och der sammesteds finge vi Mad. Nær der hos er den Blodagger for 20(!) Sølfpendinge kiøbt, som den schendelige Judas tog for sin Herre at forraade.

Paa samme Ager staar et temlig stor mured Huus, i hvilched mand pleyer at henlegge de Pillegrime, som dør til Jerusalem. Hused eller Begravfvelsed har ingen Dørre, men offven paa fire Huller, igenem de nedlader mand de døde med Stricher, men tilforn lader mand tu Karle nedstige, som ligger Ligene till rette och ligger dem smuch effter hinanden. Och der sammesteds seer mand Graffverne, som tilforn har ganged om Jerusalems Stad, och ere de paa denne Side smuch dybe, men paa den anden Side iche saa dybe, nu voxer der udi Figen och Windruer.

Den 12. August rede vi med thi Munche, som Pater Gvardian gaff os med, ned till Betlehem, och paa Veyen besaa effterfølgende Steder: den Pallatz, hvor Salomon siges at haffve vered salved; Simeons Huus, som i Tempel tog Jesum paa sine Arme; Hused ligger paa et Bierg, som kaldes Simeonis Bierg. Tre Mile derfra komme vi till en Sted, hvor Juda Stad schall haffve ligged, och bleffve vi viisde der i en Kirche, hvor S. Johan. Baptist. schall vere fød; Kirchen er moxen nedfalden, och brugtes daa Steden for en Stald, mens ligger dog en liden Landsby der hos. Iche langt der fra komme vi i Zachariæ Huus, hvor Maria hilsede Elizabeth, daa Barsed sig aff Glæde rørde i hendes Liff. I Hused boer nu Morianer, ligger paa en smuch, lystig Platz. Der fra rede vi et got Styche Weis aff Ørchen tilbage igien och komme i en Dall, hvor en liden Pytte Vand os wisedes, i hvilchen Philip-pus siges at haffve døbt Dronning Candaces Kammertiener aff Morland, och komme siden i en temlig smuch Landsby, hvor der boer lutter Christne, vel har der tu eller tre Gange Morer och Tyrcher sig der hen begiffved at boe, men ere snart uddøde, saa de der iche boe kunde eller vilde, men beboes allene aff Christne.

Om Afftenen med femb slet komme vi til Betlehem, hvor vi aff Munchene ere antagne och førde i et Kammer, ginge siden i Kirchen och gjorde vor Bøn, effter hvis Forretning de gaffve en hver aff os et Woxlius i Haanden och ledsagede os saa aff Kirchen ned ad en Trappe, som haffde 23 Trin, till den Sted, hvor Vor Frelsere Jesus er fød och lagt i en Krybbe. Der viisdes os och den Sten, paa hvilchen Maria sad med Barsed Jesu paa Schødet, och disse tu Ting ere de fornemmeste, som i dette Capel

er at see, mens førend vi eller nogen matte komme i Capelled, haffver vi mottid afføre os vor Schou.

Offver denne Sted, hvor Vor Herre Jesus er fød, er et Altar aff hvid Marmor med et Forheng for, och ret under Altared er den Sted, hvor Jesus er fød paa. Steden er indlagt med hvide Marmorsteene, och mit udi er der en liden, rund Huule, i hvilchen der ligger en graa Marmor, och gaar der Straaler fra denne Hule udhuggede i Steenen som en Stierne. Paa hver Side aff Altered er en Trappe, som gaar op til Chored, och er før hver Trappe en stoer Kobberdør; for Altered brender Dag och Nat en Lampe, under Altered ligesaa.

Krybben, hvorudi den nyfødde Jesus schall vere lagt, er hugged noget bedre ind i Klippen som et lidet Capell, och er tre Marmortrapper der till och inden i udlagt med Marmor, paa den ene Side har S. Hieronymus till en Erindring laded en Steen indsette, i hvilchen der er voxed, som endnu er att see, ligesom en gammel Mand laa i en Seng och læsde i en Bog, och Schyerne offver hannem.

Aff dette Capell førde de os i et andet Capell, hvor de wschyl-dige Børn ligger begraffven; der fra i det Capell, hvor Hieronymus har vertered Biblia aff Hebraisch paa Grækisch och aff Grækisch paa Latin, hvor och S. Hieronymi Begravelse er, saa och S. Eusebii, som var Hieronymi Discipel, och er deris Begravvelser ret nær hos hyn andre. Siden førde de os der fra i den store Kirche, S. Maria kaldet, hvor der wiisdes os et Altar paa den høyre Side i Kirchen, hvor Jesus er omschoren och har bekommed det søde Jesu Naffn. Paa den anden Side aff Chored er et Altar, hvor paa der ligger en graa Marmor, i hvilchen Steen der er ret naturlig voxed, hvorledes Simeon har baared Jesum paa Armene.

Kirchen i sig selff har tilforn vered en meged schön Kirche. Murene saa vell som och Gulled har vered aff lutter Marmor, som de Tyrcher har nedbrudet och bortfurt. I Kirchen ere 48 røde Marmorstøtter, en som den anden. Skøne Billeder har der och vered i den Kirche, till hvilche de Tyrcher och Morer, nar de der hen komme, schyder med deres Buer och dennem forderffver. Flere schöne Kircher har der och vered paa Steden, men ere alle indfaldne, saa nep den tredie Deel aff Clostered nu staar.

Den 13. Aug. ginge vi med Munchene uden Klostered, och wiisde de os den Sted, hvor Englene har forkyndet Hyrderne Christi Fødsell, och der haffver standed en Kirche kaldet S. Angelorum. Paa den høyre Side er den Landsby, hvor Hyrderne

siges at haffve boed, och boer der endnu mange Hyrder. Paa den venstre Side er mange Olietræer, som siges før Christi Fødsel der at vere henplanted, och er endnu temlig fruchtbahr. Paa den Sted, hvor Betlehem tilforn har standet, er en Landsby, i hvilchen der boer mestendeel Morianer. Den 14. Aug. reiste vi fra Betlehem till Jerusalem igien, och paa Veyen wiisdes os effterfølgende Steder. Iche langt fra Staden saa vi Davids Brøn, saa och Rachels, Jacobs Hustrues Begravelse, item Jacobs Patriarches Huus, Kirchen, hvor Elias Prophete er fød. Paa dette Sted wiisde de os en Steen, hvor Elias har ligged och aff stor Mødighed soffved, daa Engelen kom och førde ham en Drych Vand och et Styche Brød, ved hves Krafft hand gich den lange Vey; i Steenen sees endnu egentlig, som en Mand, der paa haffde ligged. Iche langt der fra er den halffve Vey mellem Jerusalem och Betlehem, och wiisdes der den Sted, hvor Propheten Habacuc har boed, hvor och Engelen tog hannem, daa hand vilde bere sin Folch Mad, och førde ham til Babilon til Løffve Kulen, hvor Daniel var. En Fierding Miil fra Jerusalem eller noged lidet mere wiisdes os den Sted, hvor Stiernen igien begynte at schinne for de Østerlendische Viise, och staar der till et Tegn tre udhugne Steene. Fra Betlehem til Jerusalem ere 5 Miile och en temlig lystig Vey.

Den 16. och 17. Aug. førde de os først i et Capel hos S. Salvador, hvor de wiisde os et Styche aff den Stytte, ved hvilchen Jesus bleff i Pilati Domhuus hudstrøgen, item et Styche aff det hellige Kors, for hvilched der er et Sprinchel Werch aff Staall giort. Der fra ledsagedes vi paa en anden Sted, hvor Jøderne siges saa lenge at haffve holdet Jesum fangen, till de haffde giort Korsed till rette och bored Hullerne der udi. Siden bleffve wi wiisde i et Capel, i hvilched Stridsmendene schall haffve kasted Lod om Christi Kleder, och dette Capel hører de Armenianer till. Der fra komme vi till et Capel, hvor till er en Trappe med 24 Trin, som Helena, Constantini Moder, for sig schal haffve ladet bygge. Der fra komme vi till den Sted, hvor Christi Kors schall vere funden, och som der berettes schall under det Bierg Calvaria haffve vered en Puds, hvor i mand har kast alle haande Omflat och Scharn, som udførdes aff Staden. I denne Pytte, daa Jesus var nedtagen aff Korset, har Jøderne henkast Korset och Tid effter anden ført mere Møg och Scharn der offven paa aff Staden, saa Korsed har ligged 300 Aar under Jorden, til Helenæ, Constantini Moders, Tid, hvilchen har laded Jøderne fengsle och adspørge, hvor Korset var aff dennem henkast, som och har motted det bekiende, saa det siden er sammesteds op-

graffvet. Och der fra bleffve vi førde op paa Calvariæ Bierg, hvor Vor Herre Jesus er korsfest, och wiisde de os der Steden, hvor de har nedkast Jesum paa Jorden och nagled hannom till Korset, Steden er med liden sorte och hvide Marmorsteene belagt, der ere 23 Trapper op till Calvariæ Bierg, och ligger Bierged paa den høyre Haand, nar mand gaar ind i den hellige Graffs Kirche.

Der fra bleffve vi daa førde i den hellige Graff, som er mit i bemelte Kirche, saa inted paa begge Sider røre der ved; paa Taged, der offver er en stoer, rund Hule, som er med Flid giort, at Lius kand der indfalde, och Dampen aff Lamperne, som derudi brende, uddriffve. Graffven i sig selff har tu Hvelninger; den første, nar mand kommer ind, er fast rund bygged, men den anden, som er Graffven i sig selff, er bygged i Lengden, och kand iche vell uden fire Personer gaa der ind. Graffven i sig selff er giort aff hvid Marmor, och henger mange Lamper der udi, saa at endog der ere Huler offven paa, at Dampen kand uddriffve, er det dog temlig varmt der inde. Døren, som mand gaar ind till Graffven, er meged nedrig, inden och uden er det luter Marmor, dog det meget forfalder, thi mand tør iche forbedre det, de Christne gaffve vell Tyrchen mange Penge, at hand vilde giffve dem Lou at reparere noged der paa, men hand vill det gandsche inted tilstede. Jaa end i Staden tør hverchen Christen eller Jøde noged bygge for Tyrchen, end och iche kalche en Weg. I denne Kirche er Munche aff alle honde Nationer, saa som Italiener, Græcer, Armenier, Indianer etc. och fast ellers aff alleslags Folch, och kommer ingen aff dem enten ud eller ind; allene nar Pillegrime komme Steden at besee, saa lucher mand vell op, och daa maa de noged udgaa, mens nar Pillegrimene gaar igien ud, saa forseglar strax Tyrchen Porten och Døren igien. Kirchen er schön stoer, men neplig den tredie Deel der aff ved Macht, det andet er gandsche forfalden. Mens hvo som vill indgaa och besee den Hellige Graff maa giffve, førend hand gaar ind, ni Ducater; dem som oplucher Graffven, maa mand giffve en Ducat. Till Lius i Graffven maa mand schenche 100 Medin¹.

Den 18. Aug. ginge vi med Pater Vicario uden Staden at spadsiere paa det hellige Bierg Sion, och viiste hand os paa Veyen iche langt fra Stadsporten Caiphæ Huus, hvor Jesus den gandsche Nat er bespotted och forhaaned aff Jøderne, och viistes os i det samme Hus den Sted, hvor Ilden schall haffve vered,

¹) Medin er en tyrkisk Mont, den bruges endnu i Ægypten, 33 Medini = 1 Pjaster.

ved hvilchen S. Petrus stod och forsoer sin Mester Christum. Item viistes os Foden aff den Støtte, paa hvilchen Hanen sad, der hand galede; Støten i sig selff schall vere till Rom. Och derfra bleffve vi førde op paa Sions Bierg, hvor effterfølgende Platzer os bleffve viisde: den Sted, hvor Jesus sad med sine Disciple och indstefftede Nadverens Sacramento, den Sted, hvor Jesus tode sine Disciplers Føder, den Sted, hvor den Hellig Aand i gloende Tungers Lignelse nedfoer offver Apostlene, den Sted, hvor Matthias bleff kaldet till det apostolische Embede, den Sted, hvor Apostlene har gjort Jacobum Minorem til Biscop i Jerusalem, den Sted, hvor Stephanus er begraffven och andre flere Steder. Neden for Bierged i en Daell er Bersabeæ Brønd, hvor udi hun sig toede, daa David saa hende och fich Lyst til hinde. Paa den anden Side tvert offver for Sions Bierg liger den Landsby, hvor Jøderne henginge, daa de sluttete det onde Raad, at de vilde fange den Herre Jesum, thi i Staden har de det iche tordet slutte frychtendes for Oprør blant Folchet. Ellers er i Jerusalem hen och her at see: 1. Petri Fengsel, hvor hand laa fangen, som bruges endnu til Fanger; 2. Pilati Huus, hvor i Øffversten for Staden endnu boer och holdes der endnu Rettergang udi; 3. den Blodagger, som kjøbtes for den wretferdige Løn; 4. den Sted, hvor Engelen forlod Peder, daa hand var udledt af Fengsell; 5. den Sted, hvor S. Jacobus Major schall vere halshugged; 6. den Sted, hvor Christus effter hans Opstandelse obenbaredes for de to Marier; 7. det store och herlige Herrens Tempels Sted, hvor Christus i hans Kiøds Dage har predichet och gjort saa mange underlige Gierninger; paa Steden har Tyrcherne bygged en Muschea, som er otkanted och med Bly teched, och tør ingen Christen gaa ind paa den Platz, saa Templen tilforn har standen; finder de nogen Christen der, saa maa hand enten strax vorde en Tyrch, eller lade Liffved paa Steden. Och andre fornehme Platzer och Orter mere.

Hvad Staden i sig selff belanger, daa ligger den i Lengden paa tre Smaabierge. For 40 Aar siden har den tyrchische Keyser bygged en Muur omkring Staden for de Arabier Schyld, thi de aff Arabia komme tit fra Biergene, udplyndrede Staden och bortførde Tyrcherne, saa Tyrcherne har endnu alle Dage fast med dem at gjøre, thi de Arabier vill gandsche inted vere den tyrchische Keyser underdanig. I Staden er en temlig fast Castel, som er med lutter Tyrcher besat, och siges dette Castel i Titi Vespasiani Tider, daa Staden bleff forstyrred, allene at vere bestanden. Staden er temlig stoer, men faa Folch ere der udi och mesten Deel fattig Folch, thi de bruger gandsche ingen Handell,

saa der staar mange Steder øde i Staden. Offver Gaderne i Staden ere mange Hvelninger, thi, som der siges, i gammel Tid daa Staden var endnu liden, och der var gandsche meged Folch der inde, har de hafft Huse bygt offver Gaderne, saa Gaderne fast alle har vere offverhvelted. Sex Porte ere der till Staden, fire store och tu smaa. 1. Den Port, hvor mand kommer ind fra Betlehem, kaldes porta de Ebron. 2. Den anden Port, som gaar ud med Sions Bierg, kaldes porta de monte Zion. 3. Iche vit der fra er den første aff de smaa Porte. 4. Den Port, hvor mand gaar ud ad til Oliebierged, kaldes porta de S. Stephano. 5. Iche langt her fra er den anden liden Port. 6. Den siette, som er den fierde store, kaldes porta de Damasco. . . .

Anno 1591 den 5. Septembr. reiste vi for Dag fra Jerusalem och rede ned til Damascum. Paa Weyen ongefehr otte Mile fra Jerusalem komme vi till den Brønd, hvor Maria och Joseph stunde, da de haffde mist Jesum och tenchte, at hand haffde vered blant Selschab, och ved denne Brønd samler sig de Reysende och tøffver en effter den anden, til de tilsammen komme, thi det er meged wsicher at reyse offver Biergene for de Arabier. Mod Afftenen begaffve vi os igien paa Reysen, och ved pasz tu Mile fra Apolosa komme vi til den samaritansche Brønd, hvor Jesus aff den samaritansche Qvinde begerede Vand. Brønden er lucht for offven, och staar der hos tu Steen-Støtter. En Gang hver Aar kommer de Christne der hen at giøre deres Bønner, och daa oplades Brønden, och samme Tid er der Vand noch i Brønden, at de alle der aff driche kand, ellers er Brønden gandsche tør. Brønden ligger paa den høyre Haand ved Weyen, och sees der endnu gamle Mure, at der maa i gammel Tid haffve vered en Fleche eller Landsby. Fra Brønden komme vi ved Midnatstide til Apolosa, och forbleffve vi uden Staden ved en schön Fontæna den Nat och den kommandes gandsche Dag, daa vi indroge mod Afften i Staden.

Staden Sichar, som nu kaldes Apolosa, ligger i Lengden under et Bierg, och er der i mange øde Huse. Staden er temlig stoer, och der ere de helliges Beene begraffne, som aff Ægypten bleffve udbaarne. Om Natten reiste vi igien fra Apolosa, och paa Veyen ved den høyre Side er et høyt Bierg, hvor Herodes har laded Johannem halshugge. Under Bierged staar en Steen-Kiste, hvor i Johannes schall vere lagt, men nu vandes de Reysende deres Heste der udaff. Der fra kommer mand i den liden By, Tyrcherne kalde den Semin¹, hvor Jesus har rensed de 10 Spedalsche.

¹) Semin er det nuværende Semunie.

Der fra reyste vi videre fort och paa Veyen saa vi det Bierg Hermon; neden for Bierged ligger den Stad Nain, hvor Christus opvachte Enchens Søn, och ligger dette Bierg ongefehr 18 Mile fra den Fleche Semin. Bedre frem paa den venstre Haand ved pas 5 Mile fra Weyen ligger Nazareth, hvor det Bierg vises, aff hvilched de vilde haffde nedstyrt Jesum, item den engelsche Bebudelses Sted til Mariam. Paa den venstre Haand der fra ligger det Bierg Thabor, hvor paa Jesus er forklared, och der omkring er det meget wsicher at reyse.

Bedre frem komme vi till en liden Stad, Tyrcherne kalder den Junschar, men tilforn hede den Bethsaida, och samme steds toge vi nogle Morer och Tyrcher med os och ginge paa det Bierg Thabor, hvor Jesus i Mosis, Eliæ och nogle sine Apostlers Nerverelse er forklared. Bierged er meged høy och ligger schön lystig, at mand alle Vegne kand der aff see omkring sig til den Stad Nazareth. Offven paa Bierged sees mange Kircher och gammel Bygninger, som gandsche er indfalden, och siges der offven paa at haffve vered en meged schön Stad, mens nu boer gandsche ingen der oppe. Om Natten rede vi fra Junschar, och ongefehr 12 Mile der fra saa vi det Bierg, hvor Jesus spisede 5000 Mend med 5 Brød och 2 Fische, och siden komme vi derfra till det galileische Haff, hvor Christus har giort mange underlige Gierninger och der sammesteds kaldet Petrum, Andream, Jacobum och Johannem til det apostolische Embede. Iche langt fra Haffvet ligger den Stad Capernaum, som er temlig stoer, hvor och mange Jøder boer. Ved Haffvet laa vi ved en Fleche, som Tyrcherne kalder Munin, tilforn har det kaltis Tyberias, hvor Jesus kaldede Matthæum til Apostel och opvachte Øffverstens Datter for Synagogen.

Mod Afftenen reyste vi fra Tyberias, och tu Mile der fra komme vi till Jacobs Brønd, der fra komme vi til en schön jefn Platz, hvor vi saa paa den venstre Haand Genezareth Søe, hvor Jesus uddreff den Schoch Dieffle aff den besatte och gaff dem Macht at fare i Svinene. Der fra komme vi videre til Jordans Flod, hvor offver gaar en Brou, som Patriarchen Jacob schall haffve ladet bygge, och er Floden paa det Sted temlig liden och small, thi den udspringer iche langt der fra. Ved Floden ligger et Werthuus, som Tyrcherne kalder Sasa, hvor vi logerede om Natten.«